

Nezakonita povezava Seattla in Wall Streeta

Visoke finance in nizka kultura v "neformalni ekonomiji" Kaira¹

"Prišel je čas, da se odgovornost za razvoj preusmeri na ljudi, skupnosti in iniciative. Ti projekti in programi [Svetovne] banke morajo biti zasnovani s tem ciljem v mislih."
Gautam S. Kaji in Percy S. Mistry, *International Herald Tribune*

OPRAVLJANJE BOŽJEGA DELA

Bralci, ki spremljajo dogodke, povezane z "globalizacijo", v akademiji ali na ulicah, lahko gladko malo domnevajo, da je kritika Svetovne banke in njenih regionalnih partnerjev prišla od protestnikov, ki so poskušali aprila 2000 v Washingtonu ustaviti delo Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada. Toda to so, po pravici povedano, besede direktorjev dveh investicijskih družb.² Videti je, kot da se Wall Street torej strinja s protiglobalizacijskimi protestniki iz Seattla in Washingtona: ne država, temveč "ljudje", "skupnosti" in majhna podjetja so tisti nosilci, na katerih je treba graditi novo prihodnost. Skupnost soglasja se razteza še naprej. Sam predsednik Svetovne banke, James Wolfensohn, je branil svojo politiko proti protestnikom, ne le kot božje delo,³ temveč kot predhodnico samega protestnega gibanja: "Mi," je dejal obleganim nameščencem, "smo daleč pred protestniki."⁴

Z antiglobalizacijskimi protesti v Seattlu in Washingtonu je "globalizacija" na spolzki, diskurzivni strmini ubrala novo pot. Termin "globalizacija" se je v 70. letih pojavil na straneh

¹ Za izčrpne komentarje na prejšnjo verzijo tega članka se zahvaljujem Tomažu Mastnaku, Janet Roitman in Mari Thomas. Zahvala velja tudi Essamu Fawziyu, s katerim sem opravila del terenskega dela za potrebe tega članka in razpravljala o mnogih idejah, ki jih tukaj razvijam.

² Glej Gautam S. Kaji in Percy S. Mistry Streamline the International Financial System v *International Herald Tribune*, 18. april 2000, str. 8. Avtorja sta: nekdanji upravni direktor Svetovne banke in sedanji predsedujoči Centennial Group ter nekdanji izvršilni uslužbenec Svetovne banke in sedanji predsedujoči Oxford International. Oxford International je "zasebna investicijska družba, ki deluje na porajajočih se trgih."

³ Ne vem, kaj je imel Wolfensohn v mislih, ko je rekel, da je delo, ki ga opravlja, božje delo. Ampak njegova raba angleškega prevo-da latinskega *Opus Dei*, termina za križarke vojne, je zanimiva. Še bolj zanimivo bi bilo pretehtati drugi *Opus Dei*, ki prav tako, kot Wolfensohnovo delo za boga, vsebuje globalne finančne transakcije. S tem mislim na skrivnostno organizacijo, ki je bila ustanovljena leta 1928 v Madridu. O Opus Dei kot križarskih vojnah glej Tomaž Mastnak, *Crusading Peace: Christendom, the Muslim World, and Western Political Order* (Berkeley in Los Angeles, v pripravi).

⁴ John Burgess, As the World Bank Meets: Serving the Poor, and Serving Time: Staff asks, 'Why us?', *International Herald Tribune*, 14. april 2000, str. 19.

finančnega in poslovnega tiska ter postal geslo zelo uspešnega neoliberalnega delovanja, zagovarjajoč neizbežnost (lahko bi rekli božje delo) preoblikovanja državnih regulativnih režimov, da bi povečali profitabilnost globalnega finančnega kapitala.⁵ Kmalu se je razširil po akademskem svetu, v antropologiji in tudi v kulturnih študijah.⁶ Toda z vzponom "protiglobalizacijskega gibanja" in še posebej z zelo uspešnima protestoma v Seattlu in v Washingtonu je "globalizacija" dosegla drugačen status. Postala je ključna beseda, morebiti najobsežnejšega globalnega protestnega gibanja danes. Postala je simbol, glasnik vseh, vsega dobrega in vsega slabega v postkomunistični dobi.

V debati, ki se je razvila v tisku neposredno po washingtonskih protestih, je globalizacija postala tudi metafora za "razvoj". Pravzaprav se je pogosto zdelo, kot da se cilja na "razvoj" kot na sovražnika, ne pa na niz okoliščin, navadno imenovan globalizacija.⁷ Ob koncu meseca je bilo videti, da je bil razvoj, ki so ga antropologi in drugi kritizirali že od 80. let,⁸ v popularni politiki diskurzivno pokopan. Kaj naj si potemtakem mislimo, ko se predsednik Svetovne banke poskuša glede razvoja dokazati za bolj radikalnega od radikalcev? Ko se zdi, da privzema kritiko razvoja kot temeljno načelo nove razvojne politike?

Ta razprava se začneja z vrsto spodrseljavev in nenavadnih diskurzivnih zблиževanj. Po napadih protiglobalizacijskih protestnikov je predsednik Svetovne banke priskrbel dokaze o tem, da so protestniki v zmoti, ker v njem in v Banki vidijo sovražnika. Kot pričo ne citira

60 - Slovo od Naserja (1970)

⁵ David Harvey trdi, da se je termin "globalizacija" v 70. letih porodil zahvaljujoč oglaševalski kampanji American Expressa. Glej David Harvey (2000), *Spaces of Hope*, Berkeley in Los Angeles: University of California Press, str. 13. Harveyev argument je izjemnega pomena za besedilo, saj kritizira nekritično sprejemanje tega termina med tistimi, ki se imajo za levičarje, ki so opustili rabo starejših, danes nemodnih terminov, kot je neokolonializem (*ibid.*). Za opozorilo pred objavo te knjige se zahvaljujem Mari Thomas. Druge pomembne kritike "globalizacije" lahko najdemo v David Smith, Dorothy J. Solinger in Steven C. Topik (ur.) (1999), *States and Sovereignty in the Global Economy*, New York in London: Routledge. Uvod te knjige vsebuje dober pregled nekatere literature o globalizaciji in njenih vplivih na države in suverenost.

⁶ Debate o globalizaciji so obsežne. Za do danes najplavnejšo izjavo v antropologiji glej Arjun Appadurai (1996), *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. Za drugačen antropološki pogled na "kulturno logiko globalizacije" glej Aihwa Ong (1999), *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality* (Durham, NC: Duke University Press, 1999).

⁷ Pri tem ne gre za običajen spodrseljaj, ki je navadno asociiran z globalizacijo, ko ta pogosto postane "trg". Moja zahvala gre Janet Roitman, ki me je na podlagi poznavanja francoske literature opomnila na to.

⁸ V antropologiji glej, na primer, Arturo Escobar (1995), *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World* (Princeton University Press), James Ferguson, *The Anti-Politics Machine: 'Development', Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), S. C. Dube, *Modernization and Development: The Search for Alternative Paradigms* (Tokyo: The United Nations University in London: Zed Books, 1988) in James C. Scott, *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (New Haven, CN: Yale University Press, 1998). Glej tudi Gilbert Rist, *The History of Development: From Western Origins to Global Faith* (London: Zed Books, 1997) in Wolfgang Sachs (ur.), *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power* (London: Zed Books, 1992). Za kritično analizo razvoja v Egiptu glej Timothy Mitchell, *America's Egypt: Discourse of the Development Industry, Middle East Report* (marec-april 1991, str. 18–34). Za problematično naravo protirazvojnega pristopa glej Julia Elyachar, *Developing Informality: The State, International Organizations, and NGOs in a Model Workshop Town of Cairo* (referat predstavljen na letnem srečanju AAA v San Franciscu, 11. novembra 1996), Julia Elyachar, *Egyptian Workshop, Global Enterprise: Visions of Economy and Urban Life in Cairo 1900–1996* (doktorska disertacija, Harvard University, 1999) in James Ferguson, *Expectations of Modernity: Myths and Meanings of Urban Life on the Zambian Copperbelt* (Berkeley: University of California Press, 1999, str. 247–249). Za vplivno sociološko analizo tega postopnega prehajanja tretjega sveta v "črne luknje četrtega sveta" glej Manuel Castells, *End of Millennium. Volume III, The Information Age: Economy, Society and Culture* (Malden, MA: Blackwell Publishers, 1998).

le boga, temveč tudi tabele, ki so jih pripravili njegovi uslužbenci in s katerimi ilustrira upad velikoprojektnega posojilništva (kot simbolizacije "razvoja") in vzporedno porast "mikro-posojil' majhnim podjetjem, od katerih mnoge vodijo ženske tretjega sveta."⁹ Medtem pa dva nekdanja izvršilna uslužbenca Svetovne banke in sedanja direktorja investicijskih družb za napad na to obremenilno osredotočanje na velikoprojektno posojanje na račun ljudi uporabljata skorajda enake termine kot protiglobalizacijski protestniki. Nasprotniki v debati o globalizaciji, investicijski managerji, izvršilni sodelavci Svetovne banke in protestniki, pa se v bistvu pogovarjajo o nečem povsem drugem. Pravzaprav vsi trdijo, da je "razvoj" slab, podpiranje ljudi in skupnosti pa dobro.¹⁰

Če velikoprojektno posojilništvo vsaj v tej izmenjavi pomeni globalizacijo z razvojem, potem mikroposojilništvo postane nadomestilo za nerazvoj ali protirazvoj. Toda mikroposojilništvo in protirazvoj sta sama bistveni del globalizacije.

Wolfensohn je v resnici, tako kot trdi, v tej izmenjavi prehitel protestnike. Kajti on je bil tisti, ki je prevedel naznačen dogovor v politično agendo: "mikroposojila za majhna podjetja, od katerih mnoge vodijo ženske v tretjem svetu." Na tej točki se tudi sama vključujem v debato. V nadaljevanju bi rada pogledala, zakaj so se "mikroposojila" ob prehodu v novo tisočletje izkazala za tako produktivna, če ne vedno s finančnimi dobički ali presežno vrednostjo, potem s kakšno drugo vrednostjo, katere pomen je tudi še treba preizprašati. Ko pomoč "ljudem" proizvaja visoke dobičke za banke in so globalne strategije (za marginalizirane) artikulirane z jezikom dolgov in financ, potem je dogajanje zanimivo za nadaljnjo etnografsko analizo. Na kaj natančno namiguje era protirazvojnega posojanja "ljudem", za katere smo v postmoderni dobi navsezadnje že ugotovili, da razvoja sploh ne potrebujejo? Kako to, da se Seattle in Wall Street prav na tej točki strinjata?

⁹ Časopisi so poročali o Wolfensohnovih prihodih na sestanke z uslužbenci tik pred protesti v Washingtonu, na katerih je "mahal s tabelami, ki so kazale, da veliki projekti, ki so nekoč predstavljali 25 % vseh posojil Svetovne banke, danes predstavljajo le še 2 % ter da poraba za prehrano, izobrazbo in 'mikro-posojila' majhnim podjetjem, od katerih mnoge vodijo ženske v tretjem svetu, narašča z vrtoglavo hitrostjo." David Singer, World Bank Defends Itself to Critics, *International Herald Tribune*, 17. april 2000, str. 18.

¹⁰ Toda v drugih točkah se je zdelo, da so protiglobalizacijski protesti ciljali bolj na mednarodne organizacije kot take, ne pa toliko, na katero od razvojnih politik. Protesti v Bologni v Italiji, 15. junija 2000, so bili sproženi proti tridnevni konferenci, ki sta jo skupaj sponzorirala Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj (OECD) in italijansko industrijsko ministrstvo. V tem primeru je bila tarča protiglobalizacijskih protestnikov konferenca, ki je bila namenjena razvojnim politikam, ki bi pomagale tistim, ki so "prizadeti zaradi globalizacije". Glej Enrico Letta, Putting Small Guys on the Stage, *Italy Daily*, 14. junij 2000, str. 2. Glej tudi Police Arrest 14 Suspected Protestors On Eve of International Economic Summit in Bologna, *Italy Daily*, 14. junij 2000, str. 1.

61 - "Boj" za stranke

RAZVIJANJE PROTIRAZVOJA

Menim, da je ironija fraze "protirazvojni razvojni program", očitna. Ne gre pa samo za ironijo, saj razvojne institucije od 80. let naprej protirazvojni diskurz privzemajo za svoj. Na primer, v izobraževalnih programih, ki sem jih obiskala v Kairu leta 1995 (organiziral jih je USAID za "vodje skupnostnih NVO", ki so vključene v "neformalno ekonomijo"), so nas učili spoštovanja skritih podjetniških kvalitiet revnih tretjega sveta, še posebno žensk. Ena od vaj finančnega managementa je opisovala dileme neke ženske v Peruju (organizatorji so opravičujoč se razložili, da niso imeli časa, da bi izdelali nove delovne liste, ki bi že vsebovali arabska imena), katere mož je izgubil službo v javnem sektorju in je bil svoboden, kot proletarijat ostarelih, da se pridruži ženi v njenem podjetnem projektu poulične prodaje hrane. Pri tem pa je bil edini, ki je bil v tem primeru morda potreben razvoja, mož, ki se je držal prepričanja, da bi mu bilo bolje v plačani državni službi. Če povzamem lekcijo, ki smo se je naučili tistega dne, so prakse, ki so enkrat odklonjene kot "nazadnjaške", in situacije, ki so enkrat videne kot prehodne, v globalni dobi postale avantgarda podjetniške iznajdljivosti.

Protirazvojne razvojne strategije, ki jih vpeljujejo in financirajo mednarodne organizacije (MO) kot je Svetovna banka, tako kot ta, ki sem jo med leti 1993 in 1996 študirala v Kairu, merijo na razvijanje predmeta z imenom "neformalna ekonomija" (in včasih "mikropodjetništvo"). Neformalna ekonomija je termin, ki predstavlja socialni prostor, v katerem se predmeti, usluge in denar izmenjujejo po pravilih igre, ki so drugačna od tistih, ki jih sankcionira država. Razvojni program s takšnim namenom eksplicitno in implicitno cilja k razširitvi tega socialnega prostora, nad katerim država ni suverena. Takšen cilj se lepo sklada z osrednjim načelom vladajoče neoliberalne ideologije, po katerem bi se država morala umakniti in izključiti s terena ekonomske aktivnosti. Proskupnostni, proljudski razvojni program, program, ki je značilen za tiste, za katere je verjetno, da bodo "protiglobalizacijski", je skladen z neoliberalno ideologijo. Obenem pa so takšni programi postali (vsaj v Egiptu) pomemben vir novih financ za državo, ki naj bi jo obšli, ker je bila razglašena za koruptno, nepopravljivo in omejevalno za funkcioniranje svobodnega trga. Več o tem malo kasneje.

Moja analiza seveda v veliki meri izhaja iz terenskega dela v določenem prostoru in času. Toda kljub temu, kot ugotavljam na drugem mestu, je Egipt v tem pogledu le eno od priporočil globalnega eksperimenta, v katerem lahko po potrebi, ko zmanjkuje časa, Juan vskoči namesto Ahmeda. Programi, kot so tisti, ki sem jih študirala v Kairu, so zelo razširjeni in

¹¹ John Burgess, Criticism of Agencies Bewilders IMF and World Bank Staffers, *International Herald Tribune*, 14. april 2000, str. 19. "Banka" je pred kratkim postala trop(us) za globalno strukturo neenakosti, v kateri ima Sever moč vsiljevanja pogojev tistim, ki živijo na Jugu. (Pri tem je vredno omeniti, da se Vzhod, pa naj je to nekdanja Sovjetska zveza ali še bolj vzhodna področja, v takšni konstrukciji ne pojavlja.) V tem članku uporabljam termin "Banka" kot drugo vrsto tropa, ki se nanaša na mnoge MO (mednarodne organizacije) in Severne NVO (nevladne organizacije), ki so na čelu protirazvojne razvojne strategije mikroneformalnosti. Za nekatere nove raziskave o Svetovni banki glej Beatrice Hibou, *The Political Economy of the World Bank's Discourse: from Economic Catechism to Missionary Deeds (and Misdeeds)*, *Les Etudes du CERI*, št. 39, marec 1998. Ben Fine, Developmental State in drugi referati, ki izhajajo iz raziskovalnega programa v School of Oriental and African Studies, University of London. Hvala Janet Roitman, ker me je opozorila na delo Beatrice Hibou.

¹² Odpoved Josepha Stiglitzja je najbolj značilen primer zadnje čase. Pisal je o nekaterih vidikih konfliktov znotraj Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada v Joseph Stiglitz, The Insider: What I Learned at the World Economic Crisis, *The New Republic* (objavljeno na spletni strani www.tnr.com, 6. aprila 2000).

imajo pomembne konceptualne in institucionalne temelje. Če pogledamo skupnost soglasja v nesoglasju, s katero sem začela prej, se zdi smiselno pričakovati, da bo imelo mikroposojilništvo še bolj izrazito vlogo povsod po svetu, kjer je moč najti socialne mreže revnih in jih razglasiti za pomembne iz razlogov, ki se dotikajo tako varnosti (obdržati revne pri delu, tudi če ne za državo) in ekonomije (ki socialne mreže razglasi za obliko kapitala).

EKONOMIZIRANJE "LJUDI"

Za trenutek se ustavimo pri nekaterih predpostavkah, ki tičijo za strategijo oskrbovanja z "mikroposojili" kot razvojno alternativo. Za široko podporo mikroposojilništva stoji postavka, da je prenos razvoja dol na "ljudi" dobra stvar in moralni imperativ. Razvojna strategija, zgrajena na potrebah "ljudi" in domnevno utemeljena na skupnostih ter majhnih podjetjih, je blažilo tegob, ki jih je povzročila globalizacija z razvojem. Namen mikroposojilništva je podpreti ljudi in skupnost v nasprotju z velikoprojektnim posojanjem, ki je kot protičloveško in protiskupnostno (domnevno) namenjeno podpori države.

Kot pravi Andrea Durbin, direktorica Friends of the Earth USA, "se je retorika [Svetovne banke] v zadnjih petih letih spremenila ... Ne pa tudi praksa."¹¹ Durbinova ima in nima prav. Glasnike "reforme" se še vedno lahko odpusti ali pa morajo prisilno dati odpoved.¹² Uveljavljanje strukturnih prilagoditvenih politik (SPP, angl. *Structural Adjustment Policies*) se očitno na površju ni dosti spremenilo. Toda za vrati Svetovne banke že vrsto let intenzivno preučujejo prav tiste ljudi in razvojne programe, ki jih podpirajo protestniki. Banka se je od 80. let precej trudila izslediti in usposobiti prav tiste ljudi, ki jih kritiki Banke vidijo kot žrtve.

V mnogih pisanjih družbene znanosti so "ljudje" ali "revni" rezidualne kategorije, ki nakazujejo na slepe točke prednostnih teorij. Ti termini, ki nakazujejo slepa črevesa teorij, so po definiciji nejasni. Kot taki so enostavno prevedljivi v druge jezike, druge termine. V postkomunistični dobi tržnega zmagoslavja je prevladala retorika ekonomije. Nad našim mišljenjem vlada ekonomski imperializem.¹³ In v istih zgradbah, kjer so bili neoliberalno ekonomsko agendo vtakali v razvojne programe, sedaj pod pretvezo neformalne ekonomije govorijo o potrebah ljudi in skupnosti. Tam, kjer se NVO srečujejo, pogovarjajo in spreminjajo finančne načrte za pridobitev sredstev, so si "ljudje" pridobili ekonomsko barvo. Prevedeno v jezik ekonomije, ljudje so postali neformalna ekonomija - to so tisti, ki hodijo svojo pot brez pomoči države in se zanašajo na svojo kolektivno naravo, da bi preživel.

To so agende, ki so se razvile v glavnem v mednarodnih organizacijah. Države pa najpogosteje niso preveč vneto sprejemale tega socialnega prostora, v katerem ne prevladujejo državna pravila igre. V raziskovanje tega pomembnega problema zabrisanosti meja med "državo" in "nedržavo" se na tem mestu ne morem spuščati. Vendar pa so bila v Egiptu neka-tera od teh protislovij razrešena s pretvorbo "neformalne ekonomije" v "mikropodjetništvo", ki nima enake konotacije kot *biti-tisto-kar-ni-država*. Podobno lahko finančno podporo "neformalne ekonomije" zamenja bolj nevtralni fenomen "mikroposojil".

Mikroposojila tako postanejo sredstvo za usposabljanje ljudi, ki so organizirani v skupnosti vzajemne pomoči. Ampak kljub temu termin "ljudje" v tem primeru ni vezan na nacionalno državo niti na narod. Prej gre za lokalizirani termin, ki označuje tiste, ki živijo skupaj v določeni skupnosti (še en za dekonstrukcijo dovzeten termin).¹⁴ NVO so običajno neproblematično razumljene kot predstavnice takšnih skupnosti ljudi. Kajti, če je država običajno razumljena kot prizorišče "razvoja", potem NVO postane organizacijska predstavnica "skupnosti" v nedržavi.

NVO so v minulih dvajsetih letih pomenile še posebno učinkovito obliko razvojne

63 - Umetnost prepričevanja

¹³ O imperializmu ekonomije in gospodarstva pišem v Elyachar, *Egyptian Workshop, Global Enterprise*, prvo poglavje. Fine podobno argumentira v *Developmental State*, str. 14–15.

¹⁴ Za ta poudarek sem hvaležna Mari Thomas. Elektronsko sporočilo dne 14. junija 2000. Za relevantne razprave o prostoru, skupnosti in lokalnem glej Akhil Gupta in James Ferguson, *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology* (Durham, NC: Duke University Press); Arun Agrawal, *Green Pastures: Politics, Markets, and Community among a Migrant Pastoral People* (Durham: Duke University Press, 1999); James C. Scott, *Seeing Like a State: How Certain Schemisms to Improve the Human Condition Have Failed* (New Haven: Yale University Press, 1998, str. 309–342); in Akhil Gupta, *Postcolonial Development: Agriculture in the Making of Modern India* (Durham in London: Duke University Press, 1998, str. 174).

¹⁵ Uporaba termina "razvojna tehnologija" je na tem mestu namerno provokativna. V delu sem poskušala razbiti predstavo o tem, da so NVO spontani predstavniki ljudi ali skupnosti. Prav tako sem prepričana, da je NVO potrebno analizirati v širšem kontekstu nove protirazvojne razvojne strategije, ki jo prikazujem v tem članku.

tehnologije.¹⁵ V politiki se pogosto sklepa, da kolektivno predstavljajo “civilno družbo”.¹⁶ V ekonomiji pa se pogosto sklepa, da predstavljajo “neformalno ekonomijo”. NVO pa pravzaprav razporejajo mikroposojila, ki jim jih dajejo v zakup mednarodne organizacije in razvojne agencije in za banke nadzirajo zbiranje odplačil obresti. Morda zveni čudno v isti sapi govoriti o tržni vrednosti bančnih obresti in prerazporeditvi moči. Ampak takšen je bil način mišljenja, ki je prevladoval med mojimi informanti in institucijami, ki so jih predstavljali: le tržna obrestna mera gradi trajnostne NVO in samo tržna obrestna mera daje strankam samospoštovanje.¹⁷

Banke v Egiptu, ki imajo to srečo, da lahko velike dotacije spreminjajo v mikroposojila, obvarujejo svoje bilance.¹⁸ Nekatere banke, ki so vstopile v posel mikroposojilništva zaradi kapitalskih in dobičkonosnih ugodnosti, so ustanovile ločene oddelke, ki po besedah enega od bankirjev funkcionirajo “kot NVO”. Z odobravanjem posojil s tržno obrestno mero vplivajo tudi na prevajanje financiranja, ki je videti kot miloščina (dolgoročne dotacije z nizko obrestno mero), v nekaj, kar je videti kot “ekonomska aktivnost”. Kar je prišlo v Egipt kot “dotacija”, je pravzaprav prevedeno v “ekonomijo”, še preden se iniciative sploh pojavijo. In NVO, ki izkoriščajo poveljevano zaupanje in medsebojno spoštovanje socialnih mrež, lahko postanejo poceni instrument, s pomočjo katerega se kopičijo plačila obresti in dobički bank.

Ta potencial je bil najlepše ilustriran v primeru Grameen Bank of Bangladesh, dedku fenomena mikroposojilništva, ki je podpisala pogodbo z multinacionalnim agrikolturnim podjetjem Monsanto (ki je bil v središču debat o gensko manipuliranih prehrabnenih proizvodih). Monsanto je želel s pomočjo mikroposojilne mreže te banke distribuirati semena, pobirati plačila in disciplinirati tiste kmete, ki so poskušali za reprodukcijo ohraniti svoja semena,

namesto da bi kupili Monsantoova gensko manipulirana, samouničujoča semena. Kakor se je izkazalo pri tem pripetljaju, lahko NVO in njihove mikroposojilne mreže, ki temeljijo na

¹⁶ O vezi med civilno družbo in mikropodjetništvom razpravljam v *Developing Informality in Egyptian Workshop, Global Enterprise*, sedmo poglavje. Glej tudi Chris Hann in Elizabeth Dunn (ur.), *Civil Society: Challenging Western Models* (London in New York: Routledge, 1996). Za NVO in svet v razvoju glej Gardner in Lewis, *Anthropology, Development*, str. 107. Glej tudi William F. Fisher, *Doing Good? The Politics and Antipolitics of NGO Practises*, *Annual Review of Anthropology* 1997, 26, str. 439–64.

¹⁷ Izjave o tem, da tržna obrestna mera ustvarja trajnost, spoštovanje in moč, so bile pri tem terenskem delu vsakdanje. Za le eno obdelavo tega vidika glej Robert Peck Christen, Elisabeth Rynne in Robert C. Vogel et al., *Maximizing the Outreach of Microenterprise Finance: An Analysis of Successful Microfinance Programs* (Key Biscayne, Florida: Consulting Assistance for Economic Reform (CAER) pod vodstvom Harvard Institute for International Development (HIID), 1994).

¹⁸ Ta izjava temelji na mojih intervjujih z bankirji dveh velikih bank v Egiptu, ene iz javnega in ene iz privatnega sektorja. Neki nekdanji bankir, ki je postal svetovalec, je izjavil, da bi bila brez nizko-obrestnih dotacij, ki jih dobijo banke, da jih delijo kot mikroposojila, neka večja banka gotovo v rdečih številkah.

“zaupanju skupnosti”, postanejo “poceni Pinkertoni”, ki uveljavljajo finančno disciplino, tako kot so SPP to počeli na makro ravni.¹⁹ Četudi so protestniki mikroposojila sprejeli kot sredstvo prerezporeditve moči na ljudi.²⁰

POLOŽAJ MIKROPODJETNIŠTVA

Navkljub vsemu se zdi, da beseda *mikropodjetništvo*, uživajoč imuniteto, ki se pripisuje terminom s priokusom po ekonomiji, nedolžno lebdi nad hrumom globalizacijske debate. Toda mikropodjetništvo ni, tako kot Atena, zraslo iz glave Jamesa Wolfensohna, ko so aprila protestniki zasedli ulice našega glavnega mesta. Tako kot vsak koncept ali orodje razvoja ima tudi mikropodjetništvo svojo zgodovino, ki ji moramo zavzeto slediti, da bi popolnoma razumeli pomen.

Celo najkrajša zgodovina mikropodjetništva se mora vrniti nazaj k rojstvu njegove manj bogate sorodnice - neformalne ekonomije.²¹ Pri tem rojstvu je antropologija igrala več kot samo vlogo babice. Antropologi in drugi, zaskrbljeni nad usodo revnih tretjega sveta, so pogosto izražali občudovanje nad njihovo sposobnostjo preživetja navzlic odtujenosti, prikrajšanju in marginalizaciji.²² V Egiptu in povsod po “tretjem svetu” ter celo v njegovih kolonijah znotraj ZDA so antropologi študirali in analizirali nenavadne načine, na katere je revnim navkljub vsemu uspevalo preživeti. Študenti revščine so dolgo opozarjali na mreže dolgoročnih zvez, ki so bile osrednjega pomena za preživetje. Antropologi so to poimenovali “kultura”, toda s kulturnim preobratom v družbenih znanostih in tudi ekonomiji je tudi ta kultura kmalu postala ekonomski resurs.

V 80. letih je vrednost kulture kot načina zagotavljanja, da bodo revni sami poskrbeli zase, namesto da bi se zanašali na državo, postala več kot le teoretično zanimanje.

65 - Potrošniške idoli

Občudovanje sposobnosti preživetja revnih je postalo tudi program delovanja - program, ki podpira in propagira tehnike preživetja revščine, pri katerih so prvo mesto zasedle socialne mreže revnih. Premiki v jedru razvojnih agencij in Svetovne banke od modernizacijskega pristopa do pristopa, ki poudarja krčenje revščine,²³ so pospešili osredotočanje na neformalno ekonomijo kot na pomembno strategijo krčenja te revščine. Do zgodnjih 90. let so bili bistveni vidiki praks, s katerimi so se prostrani sektorji urbanih revnih tradicionalno preživljali in se vzdrževali, abstrahirani in oblikovani v protirazvojni razvojni paket v programih, ki so tesno povezani z neformalno ekonomijo. Tehnike preživetja so s terenskim preučevanjem neformalne ekonomije v Egiptu in drugod po svetu študirale mreže raziskovalcev, ki so jih pogosto podpirale institucije, kot sta USAID in Svetovna banka. Izsledki raziskav so se nato destilirali v bistvene sestavine mrežnega preživetja revnih. Te glavne sestavine tehnik skupnostnega preživetja pa so se potem lahko kopirale in prenašale na NVO in posojilniške uradnike po tretjih svetovih planeta.

Tudi ekonomske prakse, s katerimi so se revni reproducirali, so oblika kulturne prakse. Ta kulturna praksa je bila pogosto označevana kot nazadnjaška in kot ovira za razvoj (tukaj razumljen kot proces, ki vodi v "moderno" stanje). V Egiptu je bil tak pogled zagotovo enako tipičen za kolonialiste in za nacionaliste. Toda mikroposojilni pristop pomeni pomemben premik. Ne cilja k temu, da bi zaostale skupine opustile svojo kulturno prakso *en route*, da bi postale moderne. Raje spodbuja ohranjanje te prakse kot načina, na katerega si lahko revni sami pomagajo. Ta pristop ne poskuša spreminjati protimoderne prakse rokodelcev v Egiptu, na primer, v modernistične delavce, ali pa ločiti med seboj prepletenih institucij družine, delavnice in skupnosti, kakor se je dogajalo pri prejšnjih razvojnih pristopih.

66 - Sadje in zelenjava

¹⁹ Monsanto je v Severni Ameriki najel Pinkerton (zasebno policijo), da bi uveljavil kmetijske pogodbe in sporazume o licenciranju tehnologije. "Monstrum" (Monsanto) se je z grožnjami s kazenskimi ovadbami spravil nad kmete, kjerkoli je posumil, da se poskuša ohraniti domače seme. Mooney trdi, da "posojilna mreža Grameen v Bangladešu lahko opravlja pinkertonsko delo brezplačno." Rural Advancement Foundation International (RAFI), *Grameen Turns Mean? From Poverty-Fighter to the Peasants' Pinkerton: Is Bangladesh's fabled Grameen Bank turning mean with its Monsanto deal...or is the 'Monster' turning farmer philanthropist?* Objavljeno na <http://www.rafi.ca>, 7. oktobra 1998. Zahvaljujem se Danielu von Moltkeju, da me je opomnil na ta članek. Grameen Bank je leta 1983 ustanovil Muhammad Yunus, ki naj bi bil vodilni duh mikro-posojilništva ter virtualna superzvezda, ki jo poveljujejo Hillary Clinton, Ted Turner in George Soros.

²⁰ Protestniki so v tem primeru tak trop, kot je bil prej Wall Street. Protiglobalizacijsko gibanje je kompleksno in raznoliko. Mnogi posamezniki in organizacije, ki so del tega gibanja, se morebiti ne bi strinjali s trditvijo, da so mikroposojila sredstvo za prenos moči v roke ljudstva.

²¹ Za bolj poglobljeno zgodovino rojstva neformalne ekonomije in mikropodjetništva glej Elyachar, Egyptian Workshop, *Global Enterprise* in Kristin Koptiuch, *A Poetics of Political Economy in Egypt*, (Minneapolis: The University of Minnesota Press, 1999).

²² Za močno etnografijo revnih v Egiptu glej Uni Wikan, *Tomorrow, God Willing: Self-Made Destinies in Cairo* (Chicago: University of Chicago Press, 1995). Za uporabo koncepta neformalnosti v študiju politike in revnih v Egiptu glej Diane Singerman, *Avenues of Participation: Family, Politics, and Networks in Urban Quarters of Cairo* (Princeton: Princeton University Press, 1995).

²³ Za spremembe v razvojnih strategijah za zmanjšanje revščine glej The World Bank, *Egypt: Alleviating Poverty during Structural Adjustment* (Washington, D. C.: The World Bank, 1991); Katy Gardner in David Lewis, *Anthropology, Development and the Post-Modern Challenge* (London: Pluto Press, 1996) in Arturo Escobar, *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World* (Princeton: Princeton University Press, 1995, str. 21–24).

Namesto tega se zavzema za razumevanje integracije ekonomske, socialne in kulturne prakse, vstavljenost ekonomije v družbo, ki bi jih morala modernizacija in kapitalizem ločiti, kot pozitivne lastnosti, ki jo je treba oponašati. Skupnostni mehanizmi vzajemne pomoči nadalje postanejo varnostni imperativ, ko se ukinjajo državne in socialne službe (pa četudi so še tako borne) zaradi finančnega discipliniranja, ki ga izvajajo globalni finančni kapital ali SPP. Včerajšnje nazadnjaške kulturne prakse je danes treba posnemati. In jih morda prenesti zaposlenim v trdoglavem javnem sektorju in njihovim otrokom.

Na ravni politike se je vse to začelo kot ukrepanje v sili. Ko SPP v 80. letih niso prinesli pričakovanih rezultatov, ki so jih predvidevali puristični makroekonomski teoretiki, in je bilo kratkoročno ravnoesje med silami ponudbe in povpraševanja videti kot dolgoročno ravnoesje, so reformistični glasovi v Banki (z imenovanjem Wolfensohna na mesto predsednika so pridobili veliko težo), ki so vsiljevali te programe finančne discipline, začeli dvomiti v ekonomsko doktrino, ki so jo pridigali.²⁴ Kot pričakovano, se je zaradi množičnega zasilnega odpuščanja iz državnih in javnih podjetij ter preklica državnih subvencij za hrano začasno trpljenje zdelo trajno. Ti novi programi so bili izmišljeni, da bi olajšali trpljenje skupinam, na katere je strukturno prilagajanje vplivalo negativno. V številnih državah, v katerih so se uveljavljali SPP, je Svetovna banka ustanovila Socialne sklade kot "socialno varnostno mrežo" na izbiro. Te eksperimente so izvajali na Karibih, v Latinski Ameriki in v Afriki.²⁵

V Egiptu je bil leta 1991 Socialni sklad vzpostavljen kot projekt Svetovne banke s 572 milijoni dolarjev sredstev (iz 15 donatorskih držav, EU, UNDP in Arabski sklad) v novi agenciji v državi in zunaj nje, ustvarjeni samo za ta namen.²⁶ Kaj pomeni za agencijo, da je znotraj države in zunaj nje? Za vse intenzivne namene je bil Socialni sklad institucija, ki jo je v

Egiptu ustanovila Svetovna banka. Organizirana je kot posebna, ločena agencija in se financira iz virov, ki so nedvomno izven državnega proračuna. V besedah njenega *Letnega poročila* 1994 je

67 - Poudar in povpraševanje

²⁴ Za kritiko vpliva fundamentalističnih makroekonomskih teoretikov v MDS na dežele Tretjega sveta in reprezentativni primer enega glavnih stališč znotraj Svetovne banke glej Stiglitz, *The Insider*.

²⁵ Carol Graham, *Safety Nets, Politics, and the Poor: Transitions to Market Economies* (The Brookings Institution, Washington, D.C., 1994).

²⁶ The World Bank, Staff Appraisal Report: Arab Republic of Egypt, Social Fund Project, Population and Human Resources, Country Department III: Europe, Middle East, and North Africa, Report No 9561-EGT (Washington, D.C., The World Bank, 1991).

²⁷ Government of Egypt, Social Fund for Development, Annual Report 1994 (Kairo: Government of Egypt, 1995).

²⁸ Continuation of Administrative and Legal Reform, el-Ahram, 17. maj 1995, str. 1 (v arabščini).

²⁹ O šeškanju Banke glej opombo 46.

³⁰ Fetišizem v tej izjavi ni nedolžen.

Socialni sklad "polavtonomna krovna agencija pod predsedništvom ministrskega predsednika."²⁷ Toda z imenovanjem predsednika vlade na mesto predsednika uprave agencije, s pravico do izbire administrativnega vodje in z možnostjo odločanja o usmerjanju razdeljevanja sredstev pod pogojem, da se upoštevajo navodila donatorskih agencij, je njena polvključitev v državo dala odločilne vzvode moči režimu. Ciljne skupine Socialnega sklada (ženske, odpuščeni iz javnih podjetij, tisti z nizkimi dohodki), ki jih ni določila egipčanska država, so vključevale tudi migrantske delavce, ki jih je zalivska vojna napodila nazaj v Egipt.

Egipčanski Socialni sklad je začel podpirati (ali investirati vanj, kakor je rad govoril konec leta 1995 imenovani ministrski predsednik) mikropodjetništvo kmalu po njegovi ustanovitvi leta 1991. Z imenovanjem novega ministrskega predsednika po parlamentarnih volitvah leta 1995 so bili določeni trije temeljni cilji nove vlade: povečanje investiranja in proizvodnje, povečanje možnosti za produktivno delo in povečanje dohodka povprečnega Egipčana.

Mikropodjetništvo se je zdelo kot po meri narejeno za doseg te ciljev, zato so izjave o njegovem pomenu postale vsakdanja modrost. Eden od časopisnih naslovov je šel celo tako daleč, da je izjavil, da "je razširjanje mikropodjetništva cilj ekonomske reforme."²⁸ Skratka, egipčanska država se je oprijela agende, ki je pot začela kot način obhajanja in premagovanja koruptnega bistva držav tretjega sveta. Neformalna ekonomija je postala sklenjen krog. Skozi mikropodjetništvo je bila ponovno absorbirana v svoje nasprotje - državo.

URESNIČITEV MIKRONEFORMALNOSTI

Neformalna ekonomija in mikropodjetništvo sta dve plati istega kovanca. Ena stran ustreza "progresivnemu" in v skupnost usmerjenemu, druga pa ustreza tistim, ki so "konservativni" in individualistični. Nov konsenz o ideji socialnega kapitala pa ta dva vidika lepo povezuje. Predstavljajte si kovanec z napisom "Banko po zadnjici!" na eni strani in "Podpiraj svobodno podjetništvo!" na drugi strani.²⁹ V tem je vrednost mikroneformalnosti. Da bi prihranila bralčevim očem in mentalnemu jeziku ter da bi pokazala na to konceptualno enotnost, bom v nadaljevanju tako uporabljala termin "mikroneformalnost". Mikroneformalnost je entiteta, ki jo želijo gojiti mikroposojila.³⁰

Mikroneformalnost je za razvojno investiranje brezobličen cilj. Gre za ljudi in njihovo kulturno prakso, ne pa za zgradbe ali stroge institucije. Zato so potrebni ljudje, ki podkrepijo realnost neformalne ekonomije in podjetniškega duha. V poročilih svetovalcev je lahko to pričevanje fotografij s pripetimi pričevanji NVO strank (termin, ki je nadomestil besedo koristnik, ki naj bi bila žaljiva za revne). Toda pri vzdrževanju stikov z neformalno ekonomijo in mikropodjetništvom imajo prednost terenski obiski. Za pridobitev statusa pri tujih donatorjih poskrbijo lokalni posredniki s terenskimi obiski, običajno NVO. Resnično življenje neformalne ekonomije, na katero naletijo pri teh terenskih obiskih, je bolj resnično in avtentično kot pisanje. Za antropologa je epistemološko zaupanje v ta srečanja fascinantno.

Neformalna ekonomija je skozi proces postala prostor, polje, ki se ga lahko obišče.

Mikropodjetništvo je težje obiskati. Tako se hodi na teren k neformalni ekonomiji kot prostoru, kjer podjetništvo prikazujejo mikroljudje. Ti obiski so etnografske ekskurzije k nosilcem lokalne kulture, katerih etično ime je neformalnost. Kot pri etnografskem terenskem delu posredniki (v antropologiji bi se imenovali raziskovalni asistenti) nastavijo domačine informatorje, da "outsiderje" poučijo o lokalni kulturi. Predstava avtentičnosti³¹ ne vzame dosti časa: zelo enostavno jo je vključiti v živahen urnik konference.

Ves čas mojega terenskega dela v Kairu med letoma 1993 in 1996 so se nenehno pojavljali predstavniki organizacij, ki so ponujali velike vsote denarja, da bi lahko iz prve roke videli mikroneformalnost. Mednarodna konferenca o prebivalstvu in razvoju, ki so jo v Kairu leta 1994 organizirali Združeni narodi, je pomenila višek sezone za turizem NVO in MO. Predsednik evropskega parlamenta je šel na dve ekskurziji v dve soseski Kaira, kjer naj bi bilo mogoče najti neformalno ekonomijo.³² Predsednik Svetovne banke James Wolfensohn je prav tako obiskal Egipt, v času, ko sem delala raziskavo. Tudi on je šel na ogled neformalne ekonomije. Njegove izjave za tisk pozneje tistega dne so bile polne hvale za resnične, avtentične ljudi, ki jih je srečal. Ne glede na to, da so informatorji za takšne obiskovalce krajev "neformalne ekonomije" običajno prikazovanja avtentičnosti večji posamezniki, ki povrh vsega pogosto sploh nimajo svojih delujočih "ekonomskih" podjetij.

Moje zanimanje za neformalno ekonomijo je bilo potrjeno nekega aprilskega dne leta 1994 v Kairu, po tem ko sem bila povabljen na eno takšno ekskurzijo. Pridružila sem se sprejemu obiskovalcev na kraju, v katerega izgradnjo smo bili vsi vpleteni. Bila sem raziskovalka, ki je povezana z močnimi institucijami v ZDA, ekonomsko izobražena antropologinja in nekdanja raziskovalka ameriške Federal Reserve Bank. Takoj sem bila dobrodošla na področju mikroneformalnosti. Mnogi ljudje iz institucij in tudi s ceste so domnevali, da sem uradna ali neuradna predstavnica posojilniške agencije. AID je bilo ime, ki ga je večina najboljše poznala. Le redko so me dojemali kot objekt strahu ali skrbi. Navadno so v meni videli možen vir zvez in denarja.

Kot nekoga, ki je izučen za teater in za ekonomijo, me je tisti dan oblika in struktura pokazanega šokirala. Bila sem na obhodu bankinega programa neformalne ekonomije. Posojilniška filozofija tega programa naj bi bila dokaj drugačna od Socialnega sklada - kot so nenehno poudarjali. Posojila so bila majhna in dodeljena na podlagi prosilčevega ugleda pri

³¹ Za kritiko avtentičnosti jezika glej Teodor Adorno, *The Jargon of Authenticity*, prevedla Knut Tarnowski in Frederic Will (Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 1973).

³² Ena od teh sosesk je bila Manshiet Nasser, neformalna soseska, katere prebivalci so tako bogati z NVO, ki so bile postavljene s pomočjo MO in mednarodnih NVO, kakor so revni z državnimi storitvami. To je ena od sosesk, v kateri sem začela s terenskim delom. Za dve zgodbi o vpletenosti NVO v sosesko Manshiet Nasser glej Hamida Muwafi in Abd el-Muna'm 'Uthman, *The Story of a Successful Experiment to Develop an Informal Neighborhood*, *el-Ahram*, 26. april 1994 (v arabščini), in Ragui Assaad, *Formalizing the Informal? The Transformation of Cairo's Refuse Collection System*, *Journal of Planning Education and Research* št. 16 (1996), str. 115–126.

³³ Vodja trodnevnega tečaja za mlade posojilniške uradnike neformalne ekonomije se je moral za dvajset minut umakniti živahni debati o tem, kaj natančno pomeni egipčanska beseda *fahlawa* (nepravilno definirana kot "bistrost" v el-Said Badawi in Martin Hinds, *A Dictionary of Egyptian Arabic* (Beirut: Librairie du Liban, 1986)), in ali je ali pa ni *fahlawa* dovoljena oblika delovanja na "terenu". Pomembno je, da ti programi govorijo o svojih ekskurzijah v "neformalno ekonomijo" kot o odhajanju na "teren".

³⁴ Ker so obresti v islamu prepovedane, so bili bančni terenski delavci izurjeni, da so znali ta denar, ki so ga plačevali njihove stranke, obrazložiti z drugimi termini.

kolegih in sosedih. Ugled je bil postuliran kot poroštvo revnih, tisto, kar je bilo zelo uporabno tudi za bankirje in za MO. Posojilniški uradniki so bili mladi moške (in ob določenem nagnjenju financerjev tudi nekaj mladih žensk), ki so jih z različno stopnjo uspeha naučili govoriti jezik ulice delavnic.³³ Tega obhoda so se udeležili tudi kolegi iz drugega posojilniškega programa, ki se je bolj posvečal mikropodjetništvu. Ta program, ki ga je izdelala Ameriška univerza v Kairu, je vodil diplomiranec ameriške poslovne šole, ki je rad nosil ulično eleganco nekdanjega stratega in "svetovalca za lokalni razvoj", kakor je pisalo na poslovni vizitki.

Skupaj sva obiskala "neformalno ekonomijo". Tisti dan se je nahajala v delavniški soseski v središču Kaira. Cilj naše ekskurzije bi lahko našli tudi z zemljevidom prosilcev posojil. Ta zemljevid so zakoličili mladi moške, ki so bili na svojih tedenskih terenskih obhodih zadolženi za razdeljevanje posojil lokalne banke in za pobiranje plačil obresti.³⁴ Naša skupina je šla od delavnice do delavnice. Klepetanje z bančnimi strankami, neformalno ekonomijo, so dopolnjevali vonjave in zvoki ulice, ki so bili nekaterim od mojih egipčanskih so-ekskurznikov iz Ameriške univerze, ki je bila le pet minut stran, tuji. Na eni ulici so bili obdelovalci lesa, na sosednji aleji pa kovinarske delavnice. Ena od njih je pri grosistu odkupovala stare pipe, jih pomočila v strupene kemikalije in potem kot nove ponovno prodala drugemu grosistu. V drugi so izdelovali ključavnice za okna in vrata.

Tretja je izdelovala škatle za varovalke. To je bil prijeten in prikladno lociran kraj za terenski ogled neformalne ekonomije. Kakor sem izvedela pozneje, je ta kraj na terenskem obhodu obiskal predsednik Svetovne banke leta 1994. Ta del neformalne ekonomije je postal redna ogledna točka turizma NVO in MO.

Druga takšna točka je bila soseska severnega Kaira, kjer sem opravila velik del raziskave. Tisti v soseski, ki so brali časopise in spremljali politiko, so se zavedali, zakaj tja prihajajo tujci, ki nimajo namena kupiti nobene od tam proizvedenih dobrin ali storitev. Ker sta Svetovna banka in egipčanska vlada Socialnemu skladu dajali visoko prioriteto, so bili uradni časopisi običajno polni poročil o milijonih dolarjev, ki so bili vsako leto dodeljeni Socialnemu skladu in drugim podobnim projektom. Vodja neke tam bazirane NVO je bil neposreden in jasen glede svojih tovrstnih prizadevanj:

68 - Kovarska delavnica

“Tam zunaj je zdaj denar. Tam so vse te banke, ki dajejo posojila. Obstaja ena sama skupina [NVO], ki je dobila milijone za izboljšanje okolja. Delati moramo za to, da bomo naredili ta kraj lep. Moja naloga vodje NVO je organizirati in usposobiti ljudi, ki bodo roka, ki lahko vzame denar in ga razdeli.”³⁵

Ta človek, ki je bil lastnik majhne delavnice, se je resnično zavedal nove “vrednosti” mesta in njegovega imena na investicijskem trgu. Razumel je, da bi lahko on in njegovi kolegi, katerih delavnice so propadale, delali z več dobička kot domači informatorji, ki pred tujimi financerji sami sebe prikazujejo kot nosilce avtentičnosti. Pogosto je govoril o svojih sanjah, da bi “razvojni model” soseske prikazal kot vzorčno mesto za občudovanje tujih turistov. Hotel je oblikovati posebne uniforme za vse nivoje hierarhije delavnic, postaviti redne sprejemne odbore za nov razvojni turizem in na mestni periferiji zgraditi majhno železnico, s katere bi delavnice lahko udobno opazovali. Vsi ti milijoni dolarjev in velik interes tujih investorjev za mesto so njegovi precej surrealistični viziji soseske kot vzorčnega mesta dali neko logiko.

To so bile fantastične sanje. Vrata skoraj vseh prostorov, ki naj bi bili mikropodjetja, so bila zaklenjena z žabico. Mikropodjetniki sami so bili pogosto obupani. Imeli so velike dolgove, banke so zahtevale odplačilo obresti in zavračale nadaljnje obročno odplačevanje posojil. Delavne scene, ki so jih videli obiskovalci, so upodabljali dečki in mladi moške, katerih plače so bile borne in ki niso vedeli ničesar o mikrofenomenu, ki naj bi ga predstavljali. Ideja o razkazovanju vsega tega kot Disneyworlda (ali, da je razvojni turizem nekaj, okrog česar je treba načrtovati skupnost) je perverzna. Toda kljub temu je ta človek v svoji perverznosti ujel prav tisto, kar njegova publika hoče videti: urejen in omejen prikaz dela z lahko določljivimi vlogami in z vonjem po brzdanem potu. Tako kot obče znan shakespearejanski klovn je rokodelec, ki sem ga citirala, v smešnih pripombah zaobjel bistvo tragedije, ki je nihče drug ni hotel artikulirati.

Drugi so brez povezave z mikropodjetništvom ali neformalnostjo tudi našli načine, da se povežejo s krajem, v katerem je novi prostor mikroneformalnosti pognal korenine. Povezanost s prostorom, ki pomeni neformalno ekonomijo, je omogočala dostop do finančnih tokov mikroneformalnosti. Kot državna/nedržavna institucija, ki upravlja z ogromnimi vsotami denarja, ki obidejo meje finančnega kapitala in izmenjavo sposobnosti, je bil Socialni sklad odličen kanal za takšne pretvorbe. Kakor mi je bilo rečeno, so bili projekti Socialnega sklada v Kairu pogosto odobreni, četudi so kršili državne predpise. Zaradi kompleksnih predpisov v zvezi z odpiranjem podjetja v Egiptu se je nekaterim podjetnikom zdelo umestno ponovno vzpostaviti svoje investicije kot projekte mikropodjetništva. Pri tem ni šlo za financiranje, temveč za uradno pot mimo državnih ureditev, ki jo je nudila od mednarodnih organizacij strukturirana mikroneformalnost.

³⁵ Prepis intervjuja, ki se je zgodil 31. oktobra 1994 v Kairu.

³⁶ Mladi podjetniki so bili tisti, ki so od Socialnega sklada prejeli dotacije na podlagi svojega statusa mladine, in tudi sveži diplomiranci višjih šol, da bi lahko odprli mikropodjetja. Biti mlad (*shabab*) ni nujno pomenilo biti biološko mlad. Nekateri lastniki delavnic, s katerimi smo delali, so bili mlajši od tistih, ki so postali mladi na podlagi posojil Socialnega sklada.

Drugi podjetniki so vstopali v partnerstva z neuspešnimi mladimi mikropodjetniki,³⁶ da bi izkoristili prednost oprostitve davkov, ki jo je omogočal socialni status (ki so ga ustvarile mednarodne organizacije, ne država). Ko se je sredi 90. let poslovnež z dobrimi zvezami pojavil v revni soseski Kaira, je hotel prek lokalne NVO pridobiti dostop do dotacij mednarodnih organizacij in bilateralnih investorjev v mikroneformalnost, da bi začel svoj novi investicijski projekt. Čeprav je že bil del tako imenovane formalne kapitalistične ekonomije, se je ta poslovnež odločil, da bo prenovil svojo identiteto tako, da bo postal eden od tistih, ki jih mednarodne in nevladne organizacije želijo podpirati. To pa se je lahko zgodilo le, če se je povezal z enim od konkretnih prostorov, ki v očeh mednarodnih in nevladnih organizacij simbolizirajo neformalno ekonomijo.

Povezava koga s fizičnim prostorom se, kakor bi vam lahko povedal vsak antropolog, zgodi z vstopom v socialno mrežo. Toda, ker je večina mikropodjetnikov, po katerih se je zgledoval, propadla (zaradi neplačanih dolgov in neprodanega blaga), mu niso mogli ponuditi nobene socialne mreže, v katero bi lahko vstopil. Njihovo edino socialno realnost je v glavnem predstavljalo pomanjkanje. Namesto teh so mu torej možnost spremembe identitete v mikropodjetnika lahko ponudili lastniki uspešnih delavnic, ki pa so imeli le malo neposrednega opravka z mikroneformalnostjo. V zameno za ozemljitev na prostoru, ki mu bo omogočala dostop do investiranja mednarodnih in nevladnih organizacij v njegov posel, je vstopil v velikodušno in ritmično izmenjavo daril z lokalnimi lastniki delavnic. Cilji mikropodjetniškega posojilništva (zasaditi semena za prihodnost, spodbujanja ekonomskega podjetništva) so bili tako preobrnjeni. Uspešni poslovneži so se ponovno definirali kot mikropodjetniki, da bi dobili dostop do dotacij, ki naj bi "ljudstvu" omogočile moč.

Vse to bi bilo zelo preprosto poimenovati korupcija, vendar bi bile analitične posledice takšne zgodbe popolnoma zasenčene. Kaj se zgodi z državo, ko v institucionalno strukturo inkorporira "neformalnost"? Se lahko meje "prostega trga" zarišejo tako pretkano, da se prepreči njegovo delovanje znotraj države? Zakaj neformalnost, ki je bila privzeta kot pozitiven razvoj, postane "korupcija", ko pride za stene državnih zgradb? Kaj je v tej zgodbi "tista" ekonomija in kaj ni? Je projekt za prerez-poreditev moči na "ljudstvo" postal nov vir investicijskih dotacij za podjetja, ki so sferi tako imenovane "kapitalistične ekonomije"? Skratka, kaj pomeni to prehajanje meja?

NAJTI ŽENSKO PODJETNICO

V trenutkih, ko se proizvaja realnost mikroneformalnosti, je možno opazovati interakcijo prek meja socialnih mrež, države in mednarodnih organizacij. Kajti, pa četudi samo malo, nekaterim z ulic Kaira je navkljub vsemu uspelo obrniti tok sredstev, namenjenih za mikroneformalnost v vir lastne reprodukcije. Ustajene izmenjave po linijah domnevno diskretnih entitet (države, neformalne ekonomije in mednarodnih organizacij) so vidne predvsem s sledenjem gibanja denarja in informacij.

Ena takih verižnih izmenjav je skozi mikropodjetništvo pospešila sprožitev prerazporeditve moči na ženske. Huda, tajnica zasebnega svetovalnega podjetja v službi mednarodnih organizacij in bilateralnih razvojnih agencij, je pri iskanju žensk, ki bi sodelovale na "Srečanju mikropodjetnic", stopila v stik tudi z mano. To srečanje je bilo razglašeno za ljudsko učno srečanje med mikropodjetnicami, poleg tega pa naj bi spravilo v tek razširitev programa, ki ga sponzorira Kanada, iz zgornjega Egipta v Kairo. Huda je živela v soseski, kjer sem opravljala raziskavo. Prej je bila ona moja informatorka, zdaj je hotela, da sem jaz njena. Njen šef je bil domačin, informator višje stopnje za kanadski razvojni program. Obvladal je angleščino, bil je visoko izobražen in sposoben priskrbeti dokumentacijo, ki so jo Kanadčani potrebovali za reproduciranje investicijskih potez. Za prikaz primernih vzorcev "žensk" in "neformalne ekonomije" pa je potreboval kulturne poverjenike. Huda je bila bolj avtentična predstavница ljudi, po katerih je bilo povpraševanje: oskrbovanje dostopa zanje je bil sestavni del njenega tajniškega dela.

Huda me je kontaktirala, ker je vedela, da skupaj z Essamom Fawzijem opravljam raziskavo med delavnicami in mikropodjetji in bi tako lahko poznala imena žensk, ki bi bile primerne za kanadsko ljudsko srečanje. (Tako je prišel krog iz Kanade nazaj do raziskovalnega projekta, ki ga podpirajo ZDA.) Essam in jaz pa sva si belila glave s tem, kdo izmed lastnikov delavnic in podjetnikov, ki sva jih poznala, bi lahko vedel za kakšno zanesljivo žensko za srečanje. Moški, s katerimi sem govorila, so bili presrečni, da so lahko poslali na srečanje svoje sestre in žene, ki so bile pogosto namišljene partnerke podjetij, ki so dobila posojila Socialnega sklada. Huda pa je medtem s pomočjo lokalnih metod komunikacije ubrala drugo raziskovalno taktiko. Otroka iz sosednje delavnice je prosila, da raznosi njena sporočila po delavnicah, ki bi lahko imele pri roki ženske. Za komunikacijsko funkcijo prenašalca informacij med delavnico, mednarodno organizacijo, nevladno organizacijo in državo je deček prejel bedno plačilo. Ta vrsta komunikacijske tehnologije morda ni priznana kot del informacijske dobe,³⁷ je pa prav gotovo bolj vsakdanja oblika posredovanja globalizacije, kot bi si mnogi mislili.

³⁷ Naslov Castellsove knjige v treh delih, seveda, *The Information Age*.

³⁸ Za kritični pregled koncepta "socialnega kapitala" še posebno v literaturi Svetovne banke glej Ben Fine, *The Developmental State is Dead - Long Live Social Capital?*, *Development and Change*, št. 30 (1999), str. 1–19. Fine trdi (str. 12), da koncept socialnega kapitala "omogoča Svetovni banki razširitev njene agende, medtem ko ostaja v stiku z vsemi svojimi praksami in predsodki, ki vključujejo benigno zanemarjanje makroodnosov moči, preferenco priljubljenih NVO in ljudskih gibanj ter decentralizirane iniciative." O pomembnosti koncepta "človeškega kapitala" in s tem trendom razvojnega mišljenja povezanem delu Pierra Bourdieua glej Fine, *Developmental State in my Egyptian Workshop*, *Global Enterprise*, prvo poglavje. Da me je opomnila na pomen Finovega članka za mojo raziskavo in mi ga poslala v Slovenijo, sem hvaležna Mari Thomas.

Hkrati pa uspeh v izvajanju takšnih nalog daje posrednikom (naj so otroci, slabo plačane tajnice ali celo svetovalci) nove vire, ki jih distribuirajo drugim v verigi mrež, ki oblikujejo njihov socialni svet. V teh trenutkih redistribucije se pojavijo priložnosti za pridobitev moči v lokalnih mrežah izmenjave. Tako so v času mojega terenskega dela vodje NVO iz vrst rokodelcev in mladih mikropodjetnikov iskali naša srečanja, obiskovalce in konference, da bi se lahko predstavljali kot primerni predstavniki *“neformalne ekonomije”* ali *“mikropodjetništva”*.

OD VARNOSTNIH MREŽ K (DRUGI) NOVI EKONOMIJI?

Glede na dviganje globalnih finančnih trgov v zadnjih desetih letih in nenadnih političnih sprememb, ki so jih včasih prinesli s sabo, nihče več ne misli, da je vzporedna škoda, ki so jo povzročile strukturne prilagoditvene politike, karkoli drugega kot stalen del slike novega tisočletja. Videti je, da so mikroposojila le eden od načinov urejanja novih realnosti. Torej se lahko na prvi pogled zdi, da smo nazaj pri socialni državi, nazaj pri slabih starih časih, ko trg ni bil navdahnjen z zdravilnimi močmi, ki ozdravijo vse bolezni.

Toda zgodile so se odločilne spremembe. V času, ko je prevladovala keynesijanska ekonomija in je bila socialna država legitimna, je tiste, ki jih trg ni mogel uporabiti, vzdrževala država. Sedaj pa so tisti, ki jim ne uspe v virtualni realnosti trga, prepuščeni socialnemu prostoru, ki je proglašen za nedržavnega. Ves ta čas govori nova nesociala jezik ekonomije, denarja in dolgov.

Prejšnja faza raziskovanja in podpiranja strategij preživetja revnih (imenovanih ali pa ne, neformalna ekonomija) je bila pred kratkim podprta z nastopom koncepta socialnega kapitala.³⁸ Ta koncept je jedro nove koalicije, ki nasprotuje modelu *“washingtonskega konsenza”*

70 - Prodaja pohištva

slabe države in dobrega trga. Še zdaleč ne gre za majhno skupino. Pravzaprav, kakor pravi Ben Fine, novi konsenz *“obeta še močnejšo oklenitev razvojne debate, kot ga je imel washingtonski konsenz.”*³⁹ Če je tako, potem v nobenem pomenu ne bo ogrožal programa, ki je bil enako skladen z neoliberalnimi protidržavnimi predsodki. Še zdaleč ne: socialne mreže, ki se sedaj imenujejo *“socialni kapital”*, so točno to, kar naj bi mikroposojila podpirala. Nadalje lahko na podlagi teh konceptualnih preobrazb v socialnih mrežah revnih vidimo pomembno sestavino velikega ekonomskega uspeha. Kar smo prej razumeli kot neformalno ekonomijo (ki ni država in ni realna ekonomija), je sedaj vsrkano v prevladujočo idejo o pravi ekonomiji. In mikroposojilništvo se zdi kot tisto, kar mislimo, da je *“ekonomija”* v resnici. Denar se izmenjuje, obresti se pobirajo, podjetja se ustanavljajo, nezaposlene ženske vsaj na papirju postajajo podjetnice.

Ta revizionistični konceptualni konsenz ni bil oblikovan izolirano od političnih iniciativ, kakršna je mikroposojilništvo. Medtem ko tega *per se* nisem raziskovala, pa bi bilo smiselno premike v konceptualnem aparatu Svetovne banke povezati z evolucijo posojilniških orodij. Mikroposojilništvo je predstavljalo del prizadevanja Svetovne banke za ustvarjanje *“socialnih varnostnih mrež”*, ki bi ujele vsaj nekatere, ki so padali na institucijo strukturnih prilagoditvenih politik. Varnostne mreže so bile v prvi vrsti vzpostavljene z namenom, da bi nadomestile (da uporabim jezik, ki je bliže izvirniku) začasno tržno neravnovesje po vsiljevanju SPP.⁴⁰ Takšno fraziranje vsiljuje idejo, da je trg brezpogojno v samourejevalnim ravnovesjem. Takšen jezik je dandanes redkost. Oblike pomoči, ki so bile izumljene, da bi pobrisale nesnago, ki so jo za sabo puščali SPP, so zdaj prerasle v pravo, izjemno poudarjano avantgardo. Ko se je na primer Wolfensohn branil pred protiglobalizacijskimi protestniki, ni ponujal mikroposojil kot začasnega ukrepa ugaševanja tržnega ravnovesja. Sploh ne. S sedaj vpeljano mislijo o tem, da trg vendar ni povsem nezmotljiv, so se netržne iniciative, kot je mikroposojilništvo, spremenile v zaščitni znak politike Svetovne banke.

Mikroneformalnost je bila rojena v kontekstu, v katerem je bila nadarjenost za preživetje revnih osvobojena okovov obubožanih in razvrednotenih nacionalnih držav. Raziskovanje neformalne ekonomije in mikropodjetništva je utelešalo vizijo družbe v prihodnosti in obvladovanja njene destabilizirane realnosti. Hkrati je s praktičnimi in diskurzivnimi učinki pomagalo ustvariti novo socialno polje. Nekateri od tistih nenamernih učinkov, kakor tisti, ki sem jih predstavila prej, so verjetno dokaj drugačni od tistih, ki so bili predvideni. Ampak vseeno je pošteno povedati, da se je vizija družbe, ki jo je ta raziskava v 70. in 80. letih podpirala, začela uresničevati.

V vplivni knjigi *End of Millennium* Manuela Castellsa je vzpon *“četrtega sveta”* teoretiziran kot sestavni del globalnega reda v informacijski dobi. Njegov pogled ni pomenil nič novega za tiste v mednarodnih organizacijah, NVO in razvojnih agencijah, ki so odvzem državljan-skih pravic že nekaj časa razumele kot globalni varnostni problem. Ko sem začela s terenskim delom leta 1994, so programi upravljanja s črnimi luknjami novega svetovnega reda že obstajali. S podpiranjem ekonomskih praks, uveljavljanjih izven prostora, nad katerim je država suverena, je mikroneformalnost skupaj z naraščajočo vlogo mednarodnih in nevladnih organi-

zacij po vsem svetu prevzela oskrbo s storitvami, ki so bile nekoč (tudi če samo v teoriji) odgovornost in vir legitimnosti moderne države. Kot tako je to zaveznitvo igralo vlogo v nadaljnjem slabljenju nacionalne države in ustvarjalo od države osvobojeno rajo. Ali je to dobro, pa se morajo vprašati investitorji v nove trge in protiglobalizacijski protestniki.

Mikroneformalnost kot socialno polje vse sodelujoče oskrbuje z viri. To vključuje tudi tiste, ki so cenjeni kot predstavniki nizke, domačinske kulture. Ljudje mikroneformalnosti niso pasivni objekti intervencije, niti niso prvotna lokacija avtentičnega, ki jo "outsiderji" prihajajo uničevati. Ampak kljub temu, ko so mreže revnih vključene v naravni tok odplačevanja obresti finančnim institucijam, ki reciklirajo mednarodne in nevladne organizacije ter bilateralno podporno investiranje, se dogaja nekaj pomembnega. Kaj točno to je, mi celo po šestih letih vztrajanja pri tej temi še vedno ni popolnoma jasno. Jasno mi je, da socialne mreže revnih v dobi razvrednotenja in globalizacije niso pridobile le ekonomske, temveč tudi varnostno vrednost. V imenu gojenja ekonomije je z nečim zaposliti tiste, ki bi sicer povzročali

težave, pomembno za mnoge igralce v tej igri. Pojavili so se tudi drugi problemi. V postmoderini dobi so se včasih klevetane kulturne prakse pojavile v vlogi novih sredstev, s pomočjo katerih lahko mednarodne organizacije vzpostavijo stik z objekti disciplinskih ukrepov. To je najbolj odkrito v najbolj neposrednem smislu pojasnil neki tutor za NVO, ki so vključeni v mikroposojilništvo: "Kultura," nas je učil, "je idealna metoda zagotavljanja hitrega iztržka posojil."

"V vsaki kulturi je nekaj, kar deluje, zato je potrebno ugotoviti, kaj to je. Ali je to glavar, religiozni vodja, pritisk skupnosti ali policija? Ugotovite, kaj, in to uporabite."⁴¹

Strukturne prilagoditvene politike disciplinirajo poredne države. Ko so socialne mreže navdahnjene z od NVO posredovanimi sredstvi, lahko postanejo sredstvo samodiscipliniranja revnih. Epizoda z Grameen Bank in Monsantom je le dramatičen primer inherentne možnosti. Kakorkoli že, mednaro-

dne finančne institucije preko medijev denarja in dolgov razvijajo bolj neposredno povezavo z ogromnimi neizkoriščenimi viri "socialnega kapitala", ki naj bi ga zdaj predstavljali revni. Če sta kredit in denar človekovi pravici, kakor se govori v mikroposojilniških krogih, potem je dolg način prerazporeditve moči na ljudstvo. Vsekakor mi je tako stvari pojasnil svetovalec, ki je bil poslan v Egipt iz bolj osvobojene cone Južne Amerike:

³⁹ Fine, Developmental State, str. 2.

⁴⁰ Za "varnostne mreže" in ustanovitev Socialnih skladov glej The World Bank, *Egypt, Alleviating Poverty* in Graham, *Safety Nets*.

⁴¹ Regional Professional Development Seminar for the Near East v organizaciji USAID Kairo, 7. junij 1995.

71 - Trgovka iz Timbuktuja

“Denar je omogočanje moči. To je denar omogočanja moči. Treba je biti velik, treba je misliti veliko. Posojilojemalci tukaj se lahko zaprejo, če ne plačujejo, zakaj bi torej skrbel. Morali bi jim pomagati, da se zadolžijo. S tem pride rast. V Ameriki dobivamo dnevno po deset ponudb za kreditne kartice. Za tisti kredit moraš plačati neverjetne realne obresti, nekje okrog 40 odstotkov. Ampak ponudba je pred tabo, torej nabaviš kreditno kartico in si denarnico napolniš s kreditnimi karticami. Počutiš se dobro. Tu bi moralo biti isto, zakaj jim torej ne pomagati v dolgove? Kaj hudiča je važno, za kaj rabijo denar, če ga porabijo, da bi omožili svojo hčer. Pa kaj. Kaj mi mar, za kaj porabijo denar, če le odplačujejo posojilo?”⁴²

Ali je to potem, kakor upajo investitorski bankirji, s katerimi sem začela prej, novo področje akumulacije kapitala? Ali bodo borzni investitorji z osvobajanjem skupnosti in njihovih mikropodjetij od zatiralne države našli nova področja za dobičke? Je to nova vrsta nove ekonomije? Kakor nakazujejo od časa do časa v tisku objavljene podobe rokodelcev, ki proizvajajo zanesljivo domače proizvode za pogon dot.comov, potencial očitno obstaja. Toda obstaja tudi druga plat dot.com potenciala, ko ponujeno postane iluzija, tako kot pri izobraževalnih tečajih prvega BONGO/PONVO (*Business Oriented NGO*/Poslovno orientirana NVO) v Kairu, kot magična tableta, ki ozdravi vse tegobe, samo s pritiskom na stikalo.

Podoba, ki je nastala, je še bolj kompleksna. Nekateri marginalizacijo prikazujejo kot prostor osvobajajočega potenciala, stanje, v katerem se lahko gojijo nove zvrsti ekonomske prakse in alternativne vizije socialne realnosti.⁴³ Takšen optimizem, običajno napreden v namenih, čeprav v svojem bistvu prosti trg, je mogoče pričakovati v kombinaciji s protirazvojnimi državami, o katerih sem govorila prej. Kajti mikroneformalnost je prostor, kjer je protirazvoj našel razvojni dom. Je pa tudi, potencialno, nastajajoč trg.

“Nastajajoč trg” je termin, ki se lahko razume na različne načine. Sama ga razumem kot prostore, ki so na novo osvobojeni političnega oviranja gibanja prostega pretoka finančnega kapitala. Finančni kapital, ki išče nove trge, očitno išče nove oblike ukrivljene primitivne akumulacije. V tem bi lahko ležal še en prostor za optimizem, čeprav optimizem z drugačnimi prioritetami. Morda lahko sedaj primitivno akumulacijo spravi v tek prerazporeditev moči na skupnosti, ne moč države.⁴⁴ In tokrat bi bila lahko kultura, in ne naše minljivo polje narave, tista, ki odpira nova področja. Le malo sredstev, ki so skozi NVO kanalizirani kot posojila, bi lahko imenovali “*finančni kapital*”. Bolj verjetno gre za novo obliko fiktivnega kapitala, ki se je pojavil spričo varnostnih tveganj novega globalnega reda.

⁴² Intervju, ki sem ga opravila v Kairu 5. julija 1995.

⁴³ Escobar, *Encountering Development*, očitno trdi prav to ... Glej, na primer, njegovo izjavo (str. 217), da “nepovezanost iz perspektive revnih ljudi neredko predstavlja privlačne priložnosti”.

⁴⁴ Karl Marx, *Kapital*, prvi zvezek (London: J. M. Dent and Sons, 1974), 14. poglavje.

⁴⁵ Janet Roitman uporablja idejo o meji v podobnem smislu v svojem referatu *New Sovereigns? Regulatory Authority in the Chad Basin* v T. Callaghy, R. Kassimir in R. Latham (ur.) *Transboundary Formations* (Cambridge: Cambridge University Press, v pripravi).

⁴⁶ Mislim, da se je pametno zamisliti nad potencialnimi nevarnostmi antropomorfiziranih karikiranih podob finančnega kapitala (tako dobro ujetega v frazi *Spank the Bank* [Banko po zadnjici]), ali bolj tradicionalne in zastarele podobe “*Wall Streeta*” kot odgovornih za svetovne tegobe, ko uporabljam termin *Wall Street*. *Spanking the Bank?* je bil naslov radijske oddaje Asia Pacific Forum, 19. aprila 2000, WBAI, Pacifica Radio.

⁴⁷ Za neformalizacijo egipčanske države glej Julia Elyachar, *Capturing Informality: The Interaction between the Informal Economy, the State, the Supra-State in NGOs in Egypt*, Kairo, neobjavljen tekst, maj 1994; in Elyachar, *Egyptian Workshop, Global Enterprise*. Castells v *End of Millennium*, str. 98, uporabi termin “neformalizacija države”, da bi označil stanje države v Afriki.

Gre za dobrodelnost z novim obrazom, blaginjo, ki govori jezik kapitala (vse prej kot del državnega proračuna). Toda oblika fiktivnega kapitala ne izključuje novega (ob)mejnega področja.⁴⁵ Če je prerazporeditev moči upanje Seattla, je lahko upanje Wall Streeta.⁴⁶

Medtem pa mednarodne organizacije, obremenjene z izmišljanjem novih oblik "governmentalnosti" (če uporabim trenutno modno besedo, povzeto po Foucaultu), v svetu, kjer je na stotine milijonov ljudi nekako izpuščenih iz modelov globalne ekonomije in političnega reda, očitno v kulturi vidijo zastoj vir, ki se ga da izkoristiti za to, da zagotovi, da bodo revni sami poskrbeli zase. Tako bo velik del svetovnega prebivalstva prepuščen svoji kulturni praksi za preživetje. Ironično. Ali lahko družba, ki je organizirana okrog kulturne prakse mrež, vzdržuje samo sebe? Kritiki globalizacije in razvoja včasih verjamejo, da lahko.

Hkrati pa ima lahko boj mrež, domnevno vedno zunaj države, nenamerne posledice tudi v državi. Nepravilnosti Socialnega sklada in prakse mikroneformalnosti, o katerih sem razpravljala, so le nekateri primeri. Povečane možnosti za mreženje zunaj formalnih pravil igre ekonomije in politike bodo potem lahko povzročile porast obtožb s korupcijo - s tem pa bi ponovno okrepile cel cikel podžiganja protirazvoja. Toda s tem, ko država postaja vedno bolj neformalizirana,⁴⁷ morda v neformalni ekonomiji mrež preživetja ne bo tam, da bi odigrale vlogo, ki jim je bila namenjena v agendi mikroneformalnosti.

Vizija socialnega in političnega življenja kot sveta skupnosti, podjetnikov in NVO je toga v uničenih družbah, kot so Bosna, Somalija in Gaza. V Egiptu je bolj niansirana. Zgoščen socialni svet, po katerem je bila mikroneformalnost oblikovana, ni izginil. Egipčanski režim pa pred NVO in MO ne popušča in srka vase nove vire sredstev za reprodukcijo tistega, kar se še vedno imenuje "država". Toda vprašanja o tem, kaj se v tem procesu dogaja z državo in z družbo ter kaj pričakovati, ostajajo odprta. Investitorski bankirji ter tudi protiglobalizacijski protestniki se prav gotovo lahko nadejajo kakšnih neprijetnih presenečenj.

Prevedla Mateja Zobarič

72 - Duganska tržnica